

Наталія Давкуш

ПЕДАГОГІЧНЕ ПРОГНОЗУВАННЯ У СИСТЕМІ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

Мета статті полягає в здійсненні історичного аналізу поняття педагогічне прогнозування у професійній освіті. У статті подано історичний огляд досвіду прогнозування з акцентом на галузь педагогічних явищ та процесів. Цей аналіз дозволяє обґрунтувати необхідність використання педагогічного прогнозування у професійній педагогічній діяльності. Розглядається характеристика періодів становлення й розвитку педагогічного прогнозування, суб'єктом якого є педагог.

Ключові слова: *передбачення, прогнозування, наукове передбачення, педагогічне прогнозування, прогностична діяльність, професійна освіта, досвід прогнозування.*

Перспективи розвитку української держави визнають необхідність оновлення завдань і змісту освіти. Від вищої школи потребується підготовка фахівця здатного до дослідження можливих перетворень, тенденцій розвитку й перспектив суб'єктів і об'єктів педагогічної діяльності. У цьому контексті особливе місце в ряду провідних проблем професійної педагогічної освіти займає підготовка майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів до прогностичної діяльності. Осмислити й об'єктивно оцінити сучасний стан професійної підготовки студентів до цієї діяльності можливо лише в рамках аналізу історичного розвитку педагогічного прогнозування в освіті.

Значний внесок до розробки загальнотеоретичних основ педагогічного прогнозування внесли Г. О. Аванесов, В. І. Бестужев-Лада, О. В. Брушлінський, О. М. Гендін, Б. С. Гершунський, Г. М. Добров, В. І. Загвязінський, Е. Г. Костяшкин, В. О. Кутьєв, Є. П. Никітін.

Філософські основи прогнозування освітлюються у працях Е. А. Араб-Огли й І. В. Бестужева-Лади, Ю. Н. Будріна, Л. П. Ричкової, В. В. Чередніченко. Психологічні засади (учіння про антиципацію) розкриваються у роботах Дж. Брунера, Б. Ф. Ломова, Л. О. Регуш, С. Л. Рубінштейна. Фізіологічні основи (фізіологічні механізми випереджаючого відображення) вивчалися П. К. Анохіним, Н. А. Бернштейном.

Застосування системно-історичного підходу дозволяє розглянути суперечності, які виникають при вивченні процесу прогнозування на сучасному етапі:

науково-теоретичний рівень визначається суперечністю між значною кількістю досліджень, у яких прогнозування розглядається як

самостійний процес, і потребою в розробці теорії та практики педагогічного прогнозування як самостійного предмета дослідження, який сприяє збігу результатів діяльності педагога з визначеною наперед метою;

науково-практичний рівень: суперечність спостерігається між реальною практикою педагогічного прогнозування та його науково-теоретичним обґрунтуванням, яке не дозволяє вивести прогнозування на технологічний рівень, між потребою системи освіти в педагогах, підготовлених до здійснення професійної функції прогнозування, і неготовністю системи педагогічної освіти до навчання педагогів здійснювати дану функцію.

З наукової точки зору проблема майбутнього починає осмислюватись в епоху античності відомими філософами й ученими: Аврелієм Августином, Аристотелем, Демокритом, Квінтіліаном, Конфуцієм, Сократом, Платоном. Але найбільш ясні форми це питання набуває в епоху Середньовіччя у теоретиків утопічного соціалізму: Т. Мора й Т. Кампанелли. У новий час зрозуміти, пояснити й передбачити, як будуть розвиватись суспільство й людина спробували Оуен, Сен-Симон, Фур'є. Із спадщини цього періоду особливий інтерес становлять дослідження методологічного характеру, які заклали основи наукового пізнання й прогнозування майбутнього (праці М. Арчер, Ж. Бодрійара, Н. Я. Данилевського, Х. Ортега-і-Гассета, І. Пригожина, Е. Фромма, К. Ясперса).

Аналіз історії становлення наукового передбачення й прогнозування свідчить про те, що вже наприкінці ХІХ – на початку ХХ століття почався так званий «прогнозний бум»: значно збільшилась кількість досліджень з цієї проблеми у всьому світі.

На початку ХХ століття у вітчизняних і західних країнах в умовах монополістичного капіталізму починається інтенсивний пошук нових шляхів розвитку освіти, оновлення змісту, методів та організаційних форм навчання. Передбачення стає одним з провідних засобів перевірки, підтвердження й практичного застосування наукових гіпотез. У західному варіанті прогнозування виявляється як у формі футурології (future – прогноз майбутнього), так і у формі власного прогнозування (forecasting) – як процес розробки прогнозів. На початковому етапі футурології погляд у майбутнє не є суворо науковим. У ранніх роботах освітніх футуристів ступінь вірогідності досліджень ще дуже мала. При цьому на формування педагогічного прогнозування впливають три великих футуристичних напрямки: критичний футуризм, еволюційний футуризм, духовний футуризм. Складаються перші переконання педагогічного прогнозування як частини соціального прогнозування, розробляються його принципові положення: взаємозв'язок явищ дійсності; визначальна роль часу для верифікації прогнозів; важлива роль ідей людини у прогнозуванні.

У цей період також формулюються перші положення прогнозування,

суб'єктом яких є педагог. Вони полягають у можливості педагога впливати на процес ухвалення рішень в освітній практиці, у прогнозуванні позитивних і негативних наслідків своєї діяльності, у розробці прийомів і методів здійснення прогностичної діяльності, у можливості адекватної оцінки альтернативних шляхів рішення питань навчання й виховання, у правильній оцінці стану освітнього процесу.

Значний вклад у становлення сучасних концепцій наукового прогнозування внесли праці західних футурологів «першої хвилі»: Е. Біркенхеда, Е. Говарда, Г. Уеллса та ін., «другої хвилі»: Р. Арона, Г. Кана, О. Тоффлера, Ж. Фурасье та ін.; більша кількість відомих футурологів «другої хвилі» починали свої дослідження у рамках Римського клубу з кінця 60-х рр. ХХ століття. Саме в цей час зародилася спеціальна наукова дисципліна – прогностика. Приблизно в цей же час почалося її філософське осмислення (В. Г. Виноградов, С. Г. Гончарук, В. М. Гвішиані, Е. Жариков, В. В. Косолапов, М. Л. Лезгіна, В. П. Тугарінов, Н. І. Храленко, Г. Еделінг, Е. Янч та ін.). Аналогічно виникало прогнозування і в СРСР (роботи В. І. Вернадського, Н. Д. Кондратьєва, Е. К. Ціолковського, А. Л. Чижевського).

Маючи перед собою емпіричні завдання, прогностична діяльність була спрямована в основному на дослідження тих зв'язків і стосунків, які виявлялись у безпосередньо практичній діяльності людей. Теоретичні ж завдання прогнозування, пов'язані з розробкою теорії та методології прогнозування, з отриманням віддалених для практики результатів, не мали яких-небудь серйозних пріоритетів.

Проте централізація розвитку науки, директивний шлях ухвалення рішень, орієнтація на негайну практичну й економічну віддачу, забезпечення рентабельності науки призвели до того, що пріоритет у прогностиці був відданий розробці конкретних прогнозів, коли їх наукове, теоретико-методологічне обґрунтування відійшло на другий план, залишаючись на рівні перших західних розробок 60-х років ХХ століття.

На початок 70-х років на Заході бурхливого розвитку набуває освітній футуризм. Зміст функції педагога в освітньому футуризмі узагальнено Л. Бріггсом: «Технологія викладання й футуризм повинні об'єднатися, для того щоб виключити застосування моделей навчання із застарілими задачами й застарілими засобами» [1, с. 21]. У цей період наукова думка західних країн мала серйозні напрацювання у прогнозуванні й прогностиці. Видавалися журнали «Футурист», «Ф'ючерс» та ін.

Американські, європейські педагоги починають працювати над моделями навчання, його плануванням. Вони вказують на три основні підходи до реалізації функції прогнозування у діяльності педагога: пошуковий, нормативний і шляхом моделювання. Групи учених розробляють окремі методи вивчення майбутнього. Таким чином, становлення педагогічного прогнозування отримує подальший розвиток:

формується теорія й методологія, за допомогою якої педагоги починають стихійно здійснювати функцію прогнозування. На цьому етапі наука з проблем прогнозування була націлена на отримання теоретичних результатів – обґрунтування тенденцій і варіантів майбутнього створення світу й окремих розвинених країн, що й послужило причиною виникнення багатьох десятків і сотень державних і приватних дослідницьких центрів, які зайнялися як розробкою, так і реалізацією прогнозів.

Відома діяльність футурологів і у сфері професійної освіти. Специфічно проявилось прогнозування у галузі освітніх систем, у теорії та практиці педагогіки. Їх характерними рисами є: розвиток на основі лише однієї ідеологічної позиції; прорахунок у визначенні стратегічних пріоритетів розвитку педагогічних систем і процесів у країні; орієнтація на негайну матеріально-фінансову віддачу будь-якої наукової розробки, у тому числі й тієї, яка носить прогностичний характер; централізований і директивний характер цілепокладання у галузі навчання і виховання дітей і молоді (програмування виховання дитини); залишковий принцип у розвитку науково-педагогічних досліджень, а більше всього у дослідженнях прогностичного характеру; безперервне реформування науково-дослідних структур, що проводиться частіше із втратою цілих науково-педагогічних шкіл; ігнорування (або недооцінка) досвіду розвитку освітніх систем зарубіжних держав.

Негативну роль у розвитку педагогічного прогнозування в освіті зіграли спотворені стратегічні суспільно-політичні й ідеологічні установки, які визначали цілі та завдання освітньої діяльності.

До кінця ХХ століття педагогічне прогнозування як професійна функція педагога розглядається у контексті чотирьох напрямів: соціально-педагогічного (І. В. Бестужев-Лада), теоретико-методологічного (Б. С. Гершунський), дослідно-експериментального (Е. Г. Костяшкін), особистісно зорієнтованого (О. М. Гендін). Крім того, у роботах Б. С. Гершунського, Я. Прухи детально розглядається прогностична методологія. Загальні методи прогнозування, які описуються в теоретико-методологічному прогнозуванні, вимагають від дослідника спеціальної підготовки для здійснення педагогом прогностичної функції.

Питання педагогічного прогнозування розглядає у своїх працях В. І. Загвязінський. Стосовно діяльності педагога у працях ученого розробляються рівні передбачення, форми передбачення у залежності від тривалості періоду попередження, методи прогнозування й педагогічного передбачення, визначається роль педагогічних імпровізацій та педагогічних здібностей у передбаченні [2].

Таким чином, розвиток педагогічного прогнозування на цей період призводить до поглиблення досліджень з тих ліній, які були закладені ще на початку 20 рр. ХХ століття. У процесі розвитку педагогічного

прогнозування з'являється спеціальна термінологія: самопередбачення успішності, прогноз оцінок тестування, передбачення академічної успішності, передбачення змін самооцінки. При цьому і вітчизняні, і західні вчені приділяють особливу увагу формам прогнозування у діяльності педагога: цілепокладанню, плануванню, програмуванню, проектуванню. Виявлення цих форм здійснюється на основі ступеня узагальненості дій дослідника. Ученими висловлюється багато точок зору на їх співвідношення з прогнозуванням, передбаченням, антиципацією. С. Енсель, П. Марстренд [3] описують планування як науковий, на відміну від прогнозування, процес. Але при цьому планування, з їх точки зору, стає більш обґрунтованим, раціональним. Програмування й проектування розглядаються Р. Уїллісом як більш приватні й деталізовані форми прогнозування. Цілепокладання учений відносить до передбачення більш узагальненого характеру [4].

Вивчаючи педагогічне прогнозування, суб'єктом якого є педагог, учені різних країн конкретизують його компоненти. Ф. Полак виділяє такі компоненти: інтуїтивний, представлений навичками інтуїтивного проникнення у різні галузі знання; фантазією, що дає перспективне бачення об'єкта; креативність, яка є творчим підходом до вирішення наукових проблем [5, с. 248–251]. Наукові розробки у педагогічному прогнозуванні свідчать про те, що педагогічне прогнозування, суб'єктом якого є педагог, починає фрагментарно отримувати теоретичний і методологічний фундамент.

На даному етапі розвитку педагогічного прогнозування прогностична функція в діяльності педагога реалізується стихійно. У ході планування навчального процесу педагог прогнозує діяльність дітей у навчально-виховному процесі, прийоми й методи роботи, результати навчальної та виховної роботи, позитивні й негативні чинники, які впливають на розвиток дітей. Проте прогнозування не розглядається як самостійний процес і здійснюється не на наукових засадах. Воно спирається на суб'єктивні уявлення педагогів про дану функцію, тому що в науці склався методологічний парадокс, який різко відрізняється від дослідження й прогнозування майбутнього: об'єкт прогнозування у даній ситуації стає залежним від ставлення до нього дослідника, тобто позиції дослідника. Наукова методологія пізнання майбутнього досі не склалась, тому що більшість наукових методів є недосконалими й не дають досліднику впевненості у точності прогнозу.

До середини 90-х рр. ХХ століття процеси розвитку ринкової економіки й інтеграція у міжнародний економічний і культурно-освітній простір визначають початок нового періоду розвитку педагогічного прогнозування. Одним з основних аспектів цього розвитку є прогнозування освіти в контексті розширення співпраці з іншими,

насамперед, західними країнами. Відбуваються зміни у педагогічній освіті: її деполітизування, децентралізація управління нею, демократизація. В основу оновлення педагогічної освіти покладена особистісно орієнтована концепція, яка зв'язана з ідеєю самореалізації та саморозвитку особистості.

В останнє десятиліття ХХІ століття педагогічне прогнозування активно впроваджується у психологію праці, інженерну психологію, для прогнозування професійної придатності фахівців, прогнозу психологічних якостей. З'являються роботи щодо адаптації викладачів до обраної системи праці. Проте у цих дослідженнях, де прогнозування розглядається як функція, учені розкривають питання зовнішнього прогнозування. Внутрішнє прогнозування в діяльності педагога обґрунтовується, але педагог не ставить за мету вивчення прогнозування як професійної функції педагога, не співвідносить прогнозування із саморозвитком і професійно-особистісним зростанням.

Тим часом, дослідження педагогічного прогнозування, суб'єктом якого є педагог, на пострадянському просторі й за кордоном, аналіз наукової літератури з проблеми показує, що в розвитку прогнозування на даному етапі для української педагогіки новим й особливо значущим є розв'язання завдань не просто підготовки педагога до реалізації прогнозування як професійної функції, але й формування прогностичної компетентності педагога. Оскільки його становлення починалось із зовнішнього прогнозування й все більше підходило до досліджень внутрішнього прогнозування, то пріоритетна роль у подальшому розвитку педагогічного прогнозування належатиме самопрогнозуванню.

Підсумовуючи історичний огляд з проблеми педагогічного прогнозування у професійній освіті, зазначимо, що аналіз педагогічного прогнозування у структурі соціального прогнозування й професійної педагогіки дав змогу розробити окремі аспекти теорії педагогічного прогнозування. Педагогічне прогнозування – це передбачення майбутніх змін в освіті, визначення шляхів удосконалення особистості, проектування розвитку педагогічного процесу. Але у професійній педагогіці не склалось їх комплексного, концептуального обґрунтування, особливо з наголошенням на діяльності педагога. Виходячи з ідеї та поняття періодизації, спираючись на закономірності розвитку суспільства й освіти, ми розглянули періоди становлення й розвитку педагогічного прогнозування, суб'єктом якого є педагог.

Перспективи використання результатів дослідження: використання означеного матеріалу в подальшій роботі при побудові моделі підготовки майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів до прогностичної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Briggs L. J. Instructional design: Present strength and limitations, and a view of the future / L. J. Briggs // Educational Technology. – 1982. – № 10. – P. 18–23.
2. Загвязинский В. И. Методология и методы психолого-педагогического исследования : учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / В. И. Загвязинский, Р. А. Атаханов. – [2-е изд., стер.] – М. : Академия, 2005. – 208 с.
3. The art of anticipation: values and methods in forecasting ; edited by Solomon Encel Pauline K. Marstrand, William Page. – New York : Pica Press, 1975. – 286 p.
4. Willis R. E. A guide to forecasting for planners and managers / R. E. Willis. – Englewood Cliffs, NJ : Prentice Hall, 1987. – 404 p.
5. Polak F. L. Prognostics: a Science in the making surveys and creates the future / F. L. Polak. – Amsterdam, New York : Elsevier Pub. Co., 1971. – 425 p.